

УДК 159.9

Нарцисичні кореляти самотності

Макаренко А. О.

У статті зроблена спроба теоретико-методологічного осмислення двох взаємопов'язаних тенденцій існування сучасної людини - нарцисизму і самотності. Представлено емпіричне дослідження, в якому вихідним було припущення про те, що залежно від рівня нарцисичного коефіцієнту регуляції уявлень особистості про себе будуть спостерігатися специфічні взаємозв'язки з певними видами самотності. Встановлено, що низький рівень нарцисичного коефіцієнту уявлень особистості про себе пов'язаний з дифузним видом самотності, середній - з відчуженим видом самотності, високий - з дисоційованим видом самотності.

Ключові слова: нарцисизм, самотність, нарцисична регуляція уявлень особистості про себе.

В статье предпринята попытка теоретико-методологического осмысления двух взаимосвязанных тенденций существования современного человека – нарцисизма и одиночества. Представлено эмпирическое исследование, в котором исходным являлось предположение о том, что в зависимости от уровня нарциссического коэффициента регуляции представлений личности о себе будут наблюдаться специфические взаимосвязи с определенными видами одиночества. Установлено, что низкий уровень нарциссического коэффициента представлений личности о себе связан с диффузным видом одиночества, средний - с отчуждающим видом одиночества, высокий - с диссоциированным видом одиночества.

Ключевые слова: нарциссизм, одиночество, нарциссическая регуляция представлений личности о себе.

The article attempts to theoretical methodological interpretation of the existence of two related trends of modern man - narcissism and loneliness. Presented empiricheskoe study, which was the initial assumption that, depending on the level of regulation of the coefficient of narcissistic personality representations about yourself will be an observer specific relationships with certain kinds of loneliness. Found that the low level of narcissistic personality coefficient representations currently associated with a diffuse kind of loneliness, average - with views of alienating loneliness, high - with the dissociated views alone.

Key words: narcissism, loneliness, narcissistic personality regulation representations of themselves.

Стан сучасного світу та окремого індивіда в останні десятиліття стало прийнято описувати як прямуочу власними шляхами особливу стадію індивідуалізму. Наприкінці ХХ століття виникла нова хвиля інтересу до теми нарцисизму – багаточисельні автори (М. Фуко, Ж. Деріда, К. Леш, Ж. Бодриар, Ж. Ліповецькі, А. Лоуен, О. Т. Соколова та ін.) заговорили про сучасну західну культуру як про культуру нарцисизму, котра пов'язана з трансформацією ціннісної самосвідомості як окремої людини, так і суспільства в цілому. Зацікавленість закордонних вчених до проблеми нарцисизму пов'язана з тим, що його філософські, культурологічні, антропологічні і психологічні дослідження артикулюють проблему – ізоляція проти спільності. «Недуги, викликані нарцисизмом, все рідше приймають конфігурацію психічних хвороб з чітко вираженою симптоматикою. Вони все частіше проявляються у вигляді «розладів душі», котрі носять розсіяний характер, породжуючи внутрішню пустку та безглуздість життя» [6, с.116]. Одночасно розглядаються такі феномени як самотність, синдром емоційного холоду, алекситимія та інші феномени міжособистісних та внутрішньоособистісних процесів, що ведуть до дистанційованості та втрати гармонії з самим собою та оточуючим світом. Самотність Н. Е. Покровський [7] називає «чужою ХХ століття», яка потребує серйозного осмислення, теоретичних та експериментальних наукових досліджень. В своїй основі індивідуалізм - це існування окремої людини у фреймі виключно власної міфології, через яку вона змушена створювати власні цілі (отже смисли), будувати власний імідж, самовизначатись, а у випадку невдачі - терпіти провал, нудьгувати, переживати пустку, психологічну безпритульність та самотність. Одним з механізмів персоналізації Ж. Ліповецькі вважає «звабу», котра є особливою стратегією, що пронизує всі рівні постмодерністського суспільства: політику, виробництво, сферу послуг, освіту, приватне життя, — що проявляється в постійному упорі на «особисте бажання» і «вільний вибір» індивіда. Одним з наслідків процесу персоналізації Ж. Ліповецькі вважає масове спустошення та всезагальну байдужість. Найбільш яскраво самовідчуття сучасної людини знаходить вираження в словах Ж.Батая: «У запустінні, де я загублений, мені байдуже емпіричне пізнання моєї подоби з іншими, тому що сутність мене полягає в тому, що ніщо і ніколи не зможе замінити: почуття своєї фундаментальної недостовірності розташовує мене в світі, в якому я залишаюсь йому стороннім, абсолютно стороннім» [1, с.56].

Отже, при першому наближенні до аналізу сучасної культурно-історичної епохи чітко виокремлюються дві її взаємопов'язані тенденції: нарцисизм та самотність сучасної людини. Виникає потреба в експлікації понять нарцисизм та самотність. На сьогоднішній день в науці не існує єдиної точки зору на сутність феномену «нарцисизм». Теза С. Е. Пульвера й досі лишається актуальною: «В багатотомній літературі про нарцисизм з очевидністю існує тільки два факти, з якими погоджуються всі: перший, що ця концепція є однією з найважливіших вкладів в психологічну науку; другий, що вона представляє собою одну з найбільш заплутаних та самих складних концепцій, що були породжені психоаналізом» [13, с.109].

Сучасне розуміння концепту «нарцисизм» в закордонній психології широко представлено у

класифікаціях, запропонованих різними авторами. Ревізія робіт, присвячених нарцисизму, дозволяє укласти всі існуючі підходи в схему двох найбільш відомих і ґрунтовних позицій стосовно даної проблеми; перша бере свої витоки від М. Балінта, Д. Віннікота, Б. Мура, К. Хорні та ін. та в сучасній трактовці відображає позицію Х. Кохута; друга заснована на ідеях, що розроблювались К.Абрахамом, М. Кляйн, Г. Розенфельдом та ін. та відображає позицію сучасного теоретика нарцисизму О. Ф. Кернберга.

Загальний вигляд сучасних положень закордонних теоретиків та дослідників нарцисизму полягає в тому, що нарцисизм розглядається під кутом самостійної системи регуляції особистості, що підтримує афективну рівновагу по відношенню до почуттів внутрішньої стабільності, власної цінності, впевненості у собі, доброго самопочуття, тобто у відношенні почуття самого себе, або власного Селф (Н.М.Залуцька). Сучасна позиція тлумачить систему нарцисичної регуляції особистості як самостійні складові, що забезпечують психічне здоров'я людини, в нормі вони регулюють оптимальний (конструктивний) нарцисизм особистості, що проявляється в достатній зрілості інтерпсональних потенцій індивіда та «здоровій» самодостатності, у можливості пробачати собі помилки, отримувати уроки, тим самим збільшуючи свій життєвий потенціал. Наслідком порушеної нарцисичної регуляції є як нестабільне почуття власної цінності (завищене/занижене), так і надвисокий/наднизький рівень виразності нарцисичних рис особистості. До числа останніх належить грандіозне почуття самозначущості, захопленість фантазіями про безмежний успіх, віра у власну унікальність, потреба в захопленні, почуття привілейованості, експлуативність в міжособистісних стосунках, дефіцит емпатії, заздрість до досягнень інших, зухвала, нахабна поведінка [2].

Ф. Ніцше, а за ним Е. Фромм продовжили думку І. Канта про те, що самотність може бути наслідком падіння моральних норм [цит. за 4]. Е. Фромм [9] причиною самотності назвав «культивування безрозсудних потреб». К. Хорні [11] вважала самотність наслідком прояву ідеології ринкових відносин, конкурентності людини з людиною. В. Франкл вважав, що людина потрапляє у стан самотності, втративши певні цінності та сенс життя. Д. Рісмен та О. Тоффлер вбачали причину самотності в прискоренні темпів життя в умовах науково-технічної революції, коли людина опиняється «одна у натовпі» [за 4].

Самотність, як почуття, зумовлюється переживанням людини власної несхожості на інших, «інакшості», внаслідок чого виникає певний психологічний бар'єр у спілкуванні, відчуття нерозуміння та неприйняття себе іншими людьми. Самотність як процес – це постійне втрачання здатності особистості сприймати та реалізовувати у спілкуванні норми, принципи, цінності в конкретних життєвих ситуаціях. Самотність як ставлення – неможливість прийняття світу як самоцілі та самоцінності. При цьому індивід, аналізуючи свої відносини з іншими людьми, не інтегрує себе в оточуючий соціальний простір. Самотність як життєва позиція – усвідомлюване небажання підтримувати близькі стосунки; людина відчужена не лише від інших, але й від світу в цілому, його цінностей, ідеалів і норм. Стан самотності – це переживання людиною втрати внутрішньої цілісності, а також гармонії зі світом. Стан самотності має ряд модальностей від нормального свого прояву до патології та може бути сполучений з іншими психічними проявами, такими як нудьга, тривожність, спустошеність, депресія [4].

Перший аналіз самотності, як психологічного феномену, належить психоаналітичній школі З. Фрейда [там же]. З. Фройд та його послідовники пояснюють самотність ранніми впливами на особистісний розвиток людини. Дитина, що оточена тільки акцентуваною любов'ю та замилуванням з боку родини та оточуючих у майбутньому часто має комплекс власної величч та незамінності, який призводить до стремління бути об'єктом любові з боку інших людей. Оскільки це як правило не реалізується, навкруги нарцисичної особистості виникає зона дефіциту спілкування та ворожості, що призводить до почуття самотності. Д. Рісмером [там же] було введено три види соціального характеру: традиційно орієнтований, зовні орієнтований, зсередини орієнтований. Зовні орієнтовані люди - це люди, що відособлені від свого справжнього «Я» та можуть бути надтривожними. Вони турбуються з приводу достатності уваги до себе з боку інших людей. Їх вимоги занадто великі, тому і очікування прихильності інших людей ніколи повністю не справджується. По мірі збільшення подібної орієнтації серед населення збільшується і число індивідів, що відчувають самотність серед людей, тобто зростає «самотній натовп». К. Боумен [там же] розглядає самотність як продукт дії соціальних сил, особливо підкреслюючи три сили: 1. Послаблення зв'язків у первинній групі. Первинна група – це родина; на прикладі останнього сторіччя можна прослідкувати послаблення зв'язків між поколіннями. Причина подібних явищ полягає у зміні цінностей, моральних ідеалів, етичних еталонів і ін. 2. Збільшення мобільності родини. Збільшення кількості розлучень, укладання других і третіх шлюбів. Велике значення має зміщення статево-рольових родинних функцій. 3. Збільшення соціальної мобільності. У пострадянських суспільствах незатребуваність спеціалістів вищого рівня підготовки та низька оплата праці викликає стан загубленості, безпорадності і безправності.

Р. Слейтер [цит. за 4] вважає, що джерелом самотності є власне індивідуалізм. Все частіше реалізований принцип «кожний за себе» перешкоджає потребі у спілкуванні, співпричетності та залежності. Потрібно зупинитися на питанні індивідуалізації, яка неодмінно супроводжується станом самотності та містить в собі як ряд позитивних моментів, а саме: зростання свободи вибору, рефлексивності, соціальної мобільності, так і негативних – відчуження, дезорієнтація та кризи ідентичності.

Можливі ситуації взаємодії «Я» зі світом інших призводять до виникнення наступних форм відчуження: 1. Соціальне відчуження [9]. Людина, включена в комунікативні зв'язки, відчужена від суспільства. Створені самою людиною політичні, економічні, юридичні інститути, які є основою

соціальних стосунків та призвані підтримувати порядок, перетворились на безлику та безіменну силу, котра управляє людиною та над якою вона втратила владу. Окрема людина здатна усвідомити абсурдність конкретної ситуації, зачасти не в стані подолати її. Динамічні процеси перетворюють світ у хаос, сама людина не в стані підтримувати у ньому порядок. Наслідком цих процесів стають індивідуалізм, егоїзм, апатія та самотність. 2. Комунікативне відчуження [6]. Відчуження людини від людини характеризується кризою особистісних стосунків. Взаємовідносини людей представляють собою «стосунки двох живих машин, що використовують одне одного». 3. Самовідчуження [4,6]. Відчуження людини від самої себе веде до «розділення людського Я», до деперсоналізації особистості. 4. Культурне відчуження [1,4,6,7,10,11]. Взаємопроникненість культур, обмін культурними цінностями призводить до заміни дійсно культурних цінностей сурогатами «всезагальність масової культури» та контркультури. 5. Моральне відчуження [8]. Відчуження від моралі призводить до аморальності. Високі моральні цінності стають підлеглими матеріальними стосункам.

В даній статі ми представляємо власне емпіричне дослідження, в якому вихідним є припущення про те, що в залежності від рівня нарцисичного коефіцієнту регуляції уявлень особистості буде спостерігатись специфічний зв'язок з певними видами самотності.

Характеристика досліджуваних груп. В дослідженні взяли участь 182 особи віком від 19 до 30 років ($M=21,57$), з них 92 особи жіночої та 90 осіб чоловічої статі. Групи були розподілені за показником (рівнем) виразності нарцисичного коефіцієнту. Було отримано 3 досліджувані групи: Гр.1- низький нарцисичний коефіцієнт; Гр. 2 - середній нарцисичний коефіцієнт; Гр.3- високий нарцисичний коефіцієнт (рис. 1 - відсоткове розподілення). Основні характеристики груп представлено в табл. 1.

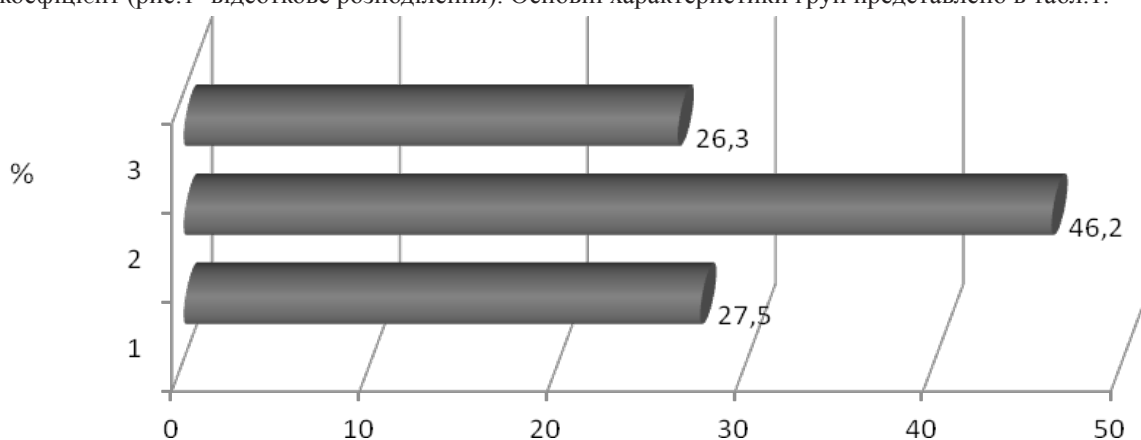

Рис. 1. Відсоткове розподілення досліджуваних за рівнем нарцисичного коефіцієнту

Таблиця 1

Характеристики досліджуваних груп

Загальні показники груп	Генеральна сукупність n=182		Гр.1 n=50		Гр.2 n=84		Гр.3 n=48	
Вік	21,57±5,28		21,33±4,19		21,17±6,12		21,54±5,32	
Чоловіки	90	49,5%	22	44,4%	36	42,9%	32	66,7%
Жінки	92	50,5%	28	56,0%	48	57,1%	16	33,3%
Мешканці міста	160	87,9%	42	84,0%	76	90,5%	42	87,4%
Мешканці села	8	4,4%	3	6,0%	3	3,6%	2	4,2%
Мешканці передмістя	6	3,3%	2	4,0%	2	2,3%	2	4,2%
Тимчасово проживаючі у місці	8	4,4%	3	6,0%	3	3,6%	2	4,2%
Виховувались в повних родинях	142	78%	38	76,0%	64	76,2%	40	83,3%
Виховувались в неповних родинях	40	22%	12	24,0%	20	23,8%	8	16,7%
Одружені	3	1,6%	0	0%	3	3,5%	0	0%
Неодружені	173	95,1%	49	98,0%	77	91,7%	47	97,9%
Не офіційний шлюб	6	3,3%	1	2,0%	4	4,8%	1	2,1%
Студенти	152	83,5	42	84,0%	69	82,1%	41	85,4%
Працюючі	30	16,5	8	16,0%	15	17,9%	7	14,6%
Хронічні соматичні захворювання	18	9,9%	4	8,0%	10	11,9%	4	8,3%

Методи дослідження: психодіагностичний, метод бесіди, математико-статистичний. Психодіагностичний метод включав до себе: «Індекс функціонування Self-системи» (Залуцька Н. М. зі співавт., 2003); «Опитувальник для визначення виду самотності»

(Корчагіна С.Г., 2008).

Результати дослідження та їх обговорення. Дефіцит власної цінності виникає на ранніх етапах онтогенетичного розвитку у відповідь на пошкодження ранніх структур «Я». В багатьох літературних джерелах відмічається, що нарциси - це використані діти, що були змушені забезпечувати психологічну стабільність власних батьків. В групі осіб з низьким рівнем нарцисичного коефіцієнту домінує

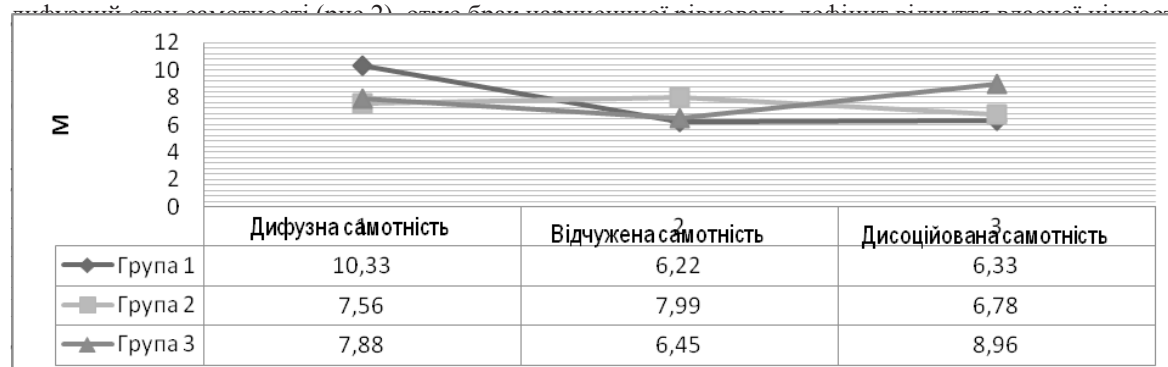

Рис.2. Види самотності при різних рівнях нарцисичної регуляції особистості

В групі осіб з середньою виразністю нарцисичного коефіцієнту серед інших домінував відчужений стан самотності (рис.2). Відчужена самотність характеризується відчуженням людини від інших людей, норм та цінностей, що прийняті в суспільстві та світі в цілому. При цьому спостерігається втрата значущих зв'язків та контактів, інтимності і приватності. Людина відчуває себе покинутою в чужому та незрозумілому світі. Усвідомлення неможливості бути вислуханим, зрозумілим часто призводить до переконання у власній непотрібності і нецікавості. Загалом особи з середнім рівнем нарцисичного коефіцієнту значущо відрізнялись від двох інших груп згладженим профілем самотності.

В групі осіб з високим рівнем нарцисичного коефіцієнту над усіма переважає дисоційований стан самотності (рис.2), цей вид самотності найбільш деструктивний серед інших її форм. При цьому виді переживання самотності максимально виразна ступінь ідентифікації та відособлення, зачасти до одного і того ж об'єкту. Зміна цих тенденцій відбувається стрибкоподібно: від максимуму до максимуму. Однією з визначаючих характеристик даного виду самотності є те, що в такому стані з'являється ознака дисоціації: людина внутрішньо майже розділена, але не на окремі особистості, як у випадку психічних розладів, а на «доброго» себе та «поганого» себе. «Добрий Я» усвідомлюється та нагороджується «незаслужованими медалями», нагороджується добрими рисами. Образ «Я» завжди спотворений та неадекватний. Отже, особа з високим рівнем нарцисичного коефіцієнту дивиться в іншого як в дзеркало та може потенційно бачити дві картинки - прекрасну та жахливу.

Перспектива подальших розробок у даному напрямку досліджень полягає у класифікації форм відчуження, оцінці її з точки зору особистісної деформації та адаптивного стилю поведінки у сучасному суспільстві.

Literatura

1. Bataj Zh. Iz «Vnutrennego opyta»/ Zh.Bataj //Tanatografija jerosa: Zhorzh Bataj i francuzkaja mysl' serediny XX veka. – SPb.:1994.-S.226.
2. Zaluckaja N.M. Indeks funkcionirovanija Self-sistemy (na osnove testa ocenki narcissizma). Posobie dlja vrachej / N.M. Zaluckaja, A.Ja. Vuks, V.D. Vid.-SPb.: NIPNI, 2003.- 47s.
3. Korolenko C.P. Lichnostnye rasstrojstva / C. P. Korolenko, N.V. Dmitrieva. – SPb: Piter, 2010. – 400s.
4. Korchagina S.G. Psihologija odinochestva: uchebnoe posobie / S.G. Korchagina. - M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2008. -228 s.
5. Kohut H. Analiz samosti: Sistematičeskij podhod k lečeniju narcissičeskix narušenij lichnosti / H. Kohut. – M: «Kogito-Centr», 2003. – 368 s.
6. Lipovecki Zh. Jera pustoty. Jesse o sovremennom individualizme / Zh.Lipovecki – SPb.: Izdatel'stvo «Vladimir Dal'», 2001. –331 s.
7. Pokrovskij N. E. Odinochestvo i anomija/ N.E.Pokrovskij diss. dokt. soc. nauk. - M., 1996.S.14-78.
8. Rassel D. Izmerenie odinochestva / D. Rassel // Labirinty odinochestva. - M.: Progress, 1989.- S.45-78.
9. Fromm Je. Chelovek odinok / Je.Fromm // Inostrannaja literatura. - 1996. - № 1.- S.34.
10. Holmogorova A. B. Narcissizm, perfekcionizm i depressija / A. B. Holmogorova, N. G. Garanjan // Konsul'tativnaja psihologija i psihoterapija. – 2004. – №1. – С. 18-35.
11. Horni K. Nevrotičeskaja lichnost' našego vremeni / K.Horni - M.: Dajdžhest, 1993.S.-15.
12. Lasch S. The culture of narcissism / S. Lasch. – New York: Norton, 1978. - R. 4-19.
13. Pulver S. E. Narcissism: the term and the concept / S. E. Pulver.- NY.:1986.- R.-90-112.